

novih ozemelj na jugu države in nemirni časi na meji so pustili svoj pečat, zato so bili Albanci znova okvalificirani kot kačaki, Albanija pa njihovo zatočišče. Veliko je bilo tudi aluzij na izdajalski značaj podkupljive albanske politike, ki se ne drži "bese"⁵ in je lakaj Italije. Podobne ugotovitve lahko najdemo tudi v opisu treh največjih poznavalcev razmer v Albaniji v tem času, ki sestavljajo zadnji del knjige. Na podlagi osebnih fondov in člankov v sodobnem časopisju so opisani pogledi Jovana Jovanovića Pižona, Grigorija Božovića in Milosava Jelića. Vsi trije so potovali po Albaniji in izdali več del na to temo; Pižon in Jelić pa sta bila tudi povezana s samim oblikovanjem politike do Albanije. Pižon je kot dolgoletni delavec zunanjega ministrstva imel velik vpliv na jugoslovansko javnost. Milosav Jelić je bil od vseh treh najbolj vpleten v samo dogajanje, saj je večkrat po nalogu ministrstva potoval v Albanijo, kjer je imel širok krog znancev, bil pa je tudi osebni prijatelj Ahmeda Zoguja. Prek Jelića je še leta 1929 potekal stik med Zogujem, Vojislavom Marinkovićem in tudi kraljem Aleksandrom.

Mišičevo delo predstavlja celovit pogled na jugoslovansko politično aktivnost v času konsolidacije albanske države, ki uporablja množico diplomatskih virov, dopolnjeno z izsledki jugoslovanskega zgodovinopisja in tujimi deli. Poleg podrobne analize jugoslovanske zunanje politike in delovanja njenih predstavnikov v Albaniji prikazuje tudi osebni odnos nekaterih vodilnih tvorcev njene zunanje politike do same Albanije. Posebej pomemben je prikaz javnega mnjenja o tej državi in njenih prebivalcih, ki se prenese v kasnejša obdobja. Marsikateri element, predvsem pri poskusu jugoslovanske politične in ekonomske nadvlade, pa lahko opazujemo spet po drugi svetovni vojni, ko se je albanska država po nekaj letih izmuznila iz zanj pretesnega jugoslovanskega objema.

Jurij Hadalin

Vera Kržišnik - Bukić, Slovenci v Bosni in Hercegovini skozi pričevanja, spomine in literarne podobe : 1831-2007. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 2007, 648 str., ilustr.

Preučevanje tematike slovenstva v mejah nekdanje Jugoslavije, a zunaj Slovenije je zlasti po razpadu jugoslovanske države dobilo nove vzpodbude. Načrtno raziskovanje je med drugim potekalo v okviru izvajanja projekta *Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije zunaj Slovenije*, katerega nosilka je bila dr. Vera Kržišnik - Bukić. Kot rezultat tozadevnih raziskav je Inštitut za narodnostna vprašanja že izdal zbornik *Slovenci v Hrvaški* (Ljubljana 1995), knjiga o Slovencih v Bosni in Hercegovini pa je druga publikacija iz omenjenega projekta.

Pričujoče delo ne sodi med običajna zgodovinopisna dela, temveč ga označuje svojevrsten raziskovalni metodološki pristop avtorice. Avtorica, ki je sama več kot dve desetletji živela v Bosni in Hercegovini, tematiko slovenstva v tej deželi namreč predstavlja, kot je razvidno že v naslovu knjige, skozi neposredno govorico pričevanj, spominov in v manjšem obsegu tudi literarnih stvaritev, ne pa na

⁵ Besa je neprelomljiva obljuba, ki so ji bili v plemenski ureditvi vsi, ki so jo izrekli, brezpogojno podvrženi. Prelom bese je navadno pomenil krvno maščevanje.

podlagi arhivskega gradiva. Tako lahko govorimo o nekakšni spominsko-pričevanjski zvrsti monografskega zbornika. Le-ta je zasnovan na podlagi izbranih temeljnih kriterijev, ki so omogočili precej celovit vpogled v zadevno tematiko kljub omejitvi, ki je pogojena z zavestno rabo ciljno določene kategorije virov. Protagonisti, ki izpričujejo slovenstvo v njegovi zgodovinski ali aktualni dimenziji, pripadajo namreč najrazličnejšim statusom glede izobrazbe in socialnega položaja, zato se njihove pripovedi dotikajo najrazličnejših ravni. Na drugi strani si je avtorica prizadevala pridobiti in izbrati izjave, pričevanja in drugo gradivo po kriteriju razpršenosti glede na območja opaznejše slovenske prisotnosti, pri čemer seveda izstopajo urbana središča z večjim številom

Slovencev, kot so Banjaluka, Tuzla in predvsem Sarajevo. Poudariti je treba, da je avtorica v glavnem sama vzpodbujala, zbirala in za objavo priredila več kot sto spominov in pričevanj Slovencev in Slovenk, ki so živeli ali še živijo v BiH, ki so tam živeli, a so ob zadnji vojni zapustili BiH ali pa je bil njihov stik s to deželo sicer kratkotrajnejši, je pa zapustil neke trajnejše sledi. Le manjši del v pričujočem zborniku objavljenega gradiva je bil v preteklosti že objavljen, ker pa je nepogrešljivo pri čim bolj celostni predstavitvi tematike slovenstva v BiH, je bilo ponovno objavljeno.

Časovni okvir, v katerega je zaobjeto obravnavanje slovenstva v BiH, obsega predvsem obdobje zadnjih 130 let, ko je mogoče govoriti o množičnejši prisotnosti in z njo povezani stalnosti bivanja Slovencev in Slovenk v tem prostoru. Zarezo v tem pogledu vsekakor predstavlja avstro-ogrsko okupacija BiH leta 1878, ki je tudi dejanski začetni mejnik v pripovedi pričujoče knjige. Seveda pa so naši predniki do tega časa že imeli različne izkušnje, védenja in predstave o tem prostoru; opozorimo naj samo na potovanje Benedikta Kuripečiča skozi Bosno in njegov opis Bosne iz 16. stoletja, da ne govorimo o turških vpadih v slovenski prostor in z njimi povezanimi ugrabitvami številnih otrok s slovenskega območja, ki so potem neprostoovoljno živeli na različnih območjih Balkana. Zato ne preseneča, ko avtorica bralca vpelje v knjigo prav s Prešernovo Turjaško Rozamundo, v kateri je upesnjen kolektivni spomin Slovencev na njihovo zgodovinsko vez z Bosno še iz prejšnjih stoletij.

Prvi obsežnejši tematski sklop zadeva avstro-ogrsko okupacijo BiH, s katero je povezan prvi množičen stik Slovencev s to deželo, saj naj bi v tem vojaškem posegu sodelovalo tudi med devet in deset tisoč slovenskih vojakov in častnikov. To obdobje avtorica med drugim ilustrira z zapisi iz knjige *Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini 1878*, katere avtor je slovenski častnik Jernej pl. Andrejka, ki je osebno sodeloval v tem vojnem dogajanju. Ni odveč na tem mestu ponoviti avtoričine ocene o daljnosežnih posledicah avstro-ogrsko okupacije, ko ugotavlja, da je postala okupacija "tista dokončna družbena prelomnica, ki je vse do 21. stoletja

zacementirala razvoj dežele in njenega prebivalstva po na zunaj skoraj nevidnih, a notranje razdiralno ločevalnih šivih".

Po okupaciji se je začelo tudi intenzivnejše priseljevanje Slovencev, kar je bilo že zaradi njihove višje izobrazbene strukture pogosto povezano tudi z njihovim širšim družbenim uveljavljanjem. Tu je posebej izpostavljena vloga profesorja s sarajevske gimnazije Jakoba Žnidaršiča, sicer tudi pobudnika kulturnega samoorganiziranja Slovencev v Sarajevu konec 19. stoletja. Kržišnikova ga umešča glede na njegov prispevek k družbenemu razvoju in uveljavitvi slovenstva v BiH na najzaslužnejše mesto med Slovenci v BiH v 19. stoletju. Žnidaršičevo umevanje bosanskih razmer pa ponazori z njegovo pesnitvijo *Bosancu*, v kateri Žnidaršič govori težavnem položaju podložnega in izkoriščenega ljudstva ter o zaostalosti in razdeljenosti tamkajšnjega prebivalstva na verskih in iz njih izhajajočih še drugih podlagah.

Medtem ko so se nekateri Slovenci v tej za marsikoga eksotični deželi ustavili za daljše obdobje ali za stalno, so jo drugi spoznavali na krajših potovanjih, pri čemer sta njihovo pozornost privlačila predvsem islamska vera in islamski življenjski slog. Med tistimi, ki so se v Sarajevu zadrževali daljše obdobje in mu vtisnili svoj pečat, naj omenimo Žnidaršičevo sodobnico in uveljavljeno slikarko Ivano Kobilico, ki je na prelomu iz 19. v 20. stoletje kar osem let živela in ustvarjala v Sarajevu in tam med drugimi portretirala tudi sarajevskega župana Mehmeda-bega Kapetanovića Ljubušaka. Precej pa je bilo znanih Slovencev, ki so se v BiH zadrževali krajši čas in tega po navadi sploh nimamo v zavesti. Tako je Anton Aškerc spoznanja in vtise s popotovanj po Bosni in nasploh Balkanu strnil v nekaterih pesmih, v katerih je med drugim odpiral občutljivo temo položaja žensk v muslimanskem svetu, Zofka Kveder pa je kot potopiska svoje vtise s popotovanj po Bosni objavljala v slovenskih časopisih.

Z nastankom jugoslovanske države leta 1918 se je stalno ali začasno priseljevanje Slovencev na to območje nadaljevalo. Med njimi je bilo mnogo železničarskih in poštних uslužbencev, upravnih uradnikov, rudarskih strokovnjakov, prosvetnih delavcev in drugih strokovnjakov. Tu se je npr. začel širše strokovno uveljavljati zgodovinar in slavist Gregor Čremošnik, ki se je zaposlil v sarajevskem Zemaljskem muzeju leta 1917, torej še pred razpadom monarhije. Posebno kategorijo slovenskih "začasnih prebivalcev" pa so ob izteku ere prve Jugoslavije predstavljali komunisti, ki so bili poslani v koncentracijsko taborišče v hercegovsko Bilećo, rojstni kraj znane Apihove revolucionarne pesmi *Bilećanka*. V kontekstu komunističnega delovanja pred drugo svetovno vojno in med njo Kržišnikova posebej izpostavi dve družini, Boletovo in Babičevo, ki sta se pred drugo svetovno vojno preselili s Štajerske v Banjaluko, med drugo svetovno vojno pa sta imeli vidno vlogo v protifašističnem odporu.

Pri obdobju druge svetovne vojne, ko je BiH postala integralni del Neodvisne države Hrvaške, se Kržišnikova posebej ustavi ob življenjski poti, vlogi in usodi Amalije Lebeničnik, ki jo šteje za "največjo revolucionarko slovenskega naroda". Revolucionarna in nasploh življenjska pot Lebeničnikove, rojene v Škofji Loki, je bila resnično izjemna, žal pa je vse do danes ostala ne dovolj raziskana. Lebeničnikova je bila članica revolucionarne skupine Spartak, sodobnica in znanka Rose Luxemburg ter Klare Zetkin. Po zatrtju vstaje v Berlinu se je z družino vrnila v domače kraje, nato pa se je ustalila v BiH. Med drugo svetovno vojno se je

celotna družina, ki je bila komunistično orientirana, vključila v odpor in tudi plačala visok krvni davek; Amalijo so ubili ustaši v tuzlanskem zaporu, še prej pa so ji pred očmi ustrelili sina. Po drugi svetovni vojni je ena izmed ulic v Tuzli dobila njeno ime, to poimenovanje pa je vzdržalo vse do današnjih dni.

Predstavljene so številne osebne vpetosti v odporniško in revolucionarno dejavnost v času druge svetovne vojne in avtorica ugotavlja, da so se Slovenci v BiH množično vključili v odpor. Sredi leta 1941 so se tamkajšnji že obstoječi slovenski skupnosti začele pridruževati številne skupine Slovencev, ki jih je nemški okupator izgnal s Štajerske in Gorenjske. Samo v Banjaluki in njeni bližnji okolici, kjer je pred vojno živelo okoli tisoč Slovencev, se je tedaj število povečalo na 2000 in sredi leta 1943 so ustanovili celo krajevni odbor Osvobodilne fronte Banjaluka. V Banjaluko so se zatekli k sobratom trapistom tudi menihi iz Rajhenburga. Avtorica je zbrala številna pričevanja predvsem štajerskih pregnancev, ki jih je pot pregnanstva po navadi vodila prek prehodnega taborišča v Slavonski Požegi v različne kraje BiH; tam so si nato morali nanovo ustvarjati eksistencialne pogoje in praviloma deliti splošno pomanjkanje s tamkajšnjim prebivalstvom, mnogi od njih pa so se potem pridružili partizanom. Vsi Slovenci - tako tisti, ki so v BiH živeli že pred začetkom vojne, kakor tudi pregnanci, pa so se znašli v specifičnih bosanskih razmerah, ki jih je opredeljeval muslimansko/bošnjaško-srbsko-hrvaški trikotnik nasprotij oziroma srdito bratomorno medsebojno uničevanje, in mnogim so se vtisnili v spomin predvsem ustaški množični pokoli srbskega prebivalstva. Svojevrsten stik Slovencev z Bosno v času druge svetovne vojne je predstavlja udeležba slovenske delegacije na drugem zasedanju Avnoja v Jajcu novembra 1943.

V petem poglavju je časovni presek slovenske prisotnosti v BiH od časov Avstro-ogrske do 21. stoletja podan na primeru petih slovenskih družin, ki v naznačenem obdobju neprekinjeno živijo v treh največjih urbanih središčih BiH, tj. v Sarajevu, Tuzli in Banjaluki. Gre za pripovedi sedanjih generacij teh družin, ki še hranijo družinsko izročilo in seveda tudi dokumentacijo o starejših obdobjih ter se še danes prizadevno udeležujejo v kulturnih društvih in s tem ublažijo posledice neizbežne asimilacije Slovencev v multikulturnem prostoru.

V posebnem tematskem sklopu so predstavljene življenjske zgodbe družin s krajšim stažem bivanja v BiH, ko naselitev sega v obdobje prve Jugoslavije. Izstopa dejstvo, da so se priseljevali predvsem Štajerci in Primorci. Posebej je predstavljeno naselje Slatina pri Banjaluki, kamor so Slovenci tako rekoč pribežali oziroma se umaknili pred italijanskim fašizmom, se potem tu za desetletja ustalili, bili dobro sprejeti in se vključili v družabno in gospodarsko tamkajšnje življenje; kljub temu pa so gojili svoj jezik, versko in družabno življenje ter tako ohranjali svojo identiteto. Na začetku devetdesetih let pa so v pretežno srbskih območjih BiH tamkajšnji Slovenci postali nezaželeni; nestrpnost do Slovencev je dobila takšne razsežnosti, da so morali mnogi Slatino zapustiti in se po desetletjih vrniti v Slovenijo, premoženje tam pa pustiti oziroma prodati pod ceno.

Po drugi svetovni vojni se je val začasnega priseljevanja in stalnega naseljevanja Slovencev v BiH še okrepil, saj so, kot ugotavlja Kržišnikova, politične razmere takšen trend dodatno vzpodbujale; pri tem izpostavlja prvo poveljno obdobje, ki je bilo povezano z uvajanjem načrtnega razvoja države na vseh področjih družbenega življenja in s tem povezanimi potrebami po kadrih. Slovenci so nedvomno mnogo prispevali k vsestranskemu razvoju tega prostora, saj je bilo med njimi mnogo stro-

kovnjakov najrazličnejših profilov, tj. s področja gospodarstva, zdravstva, kulture, športa itd. Avtorica pa tudi poudarja, da je treba vzpodbude za priseljevanje obravnati tudi z vidika splošne politične usmeritve skozi maksimo bratstva in enotnosti. Omenjeni družbeni kontekst je bil zaradi specifičnega zgodovinskega in etničnega ustroja prav v BiH še dodatno opazen oziroma prisoten.

Izjemno krvava vojna, ki je izbruhnila v Republiki BiH spomladi 1992 ter potem trajala tri leta in pol, je usodno zaznamovala v BiH živeče Slovence in vplivala na položaj Slovencev v "daytonski" BiH. Vojna je seveda vsem prebivalcem in s tem tudi Slovincem prinašala neizmerno trpljenje, obenem pa odprla pereče vprašanje nadaljnje usode slovenstva BiH. V najtežjih časih vojne, ko je bila zlasti v urbanih okoljih tako rekoč vsaka družina na robu preživetja, so skupine uglednih Slovencev v Sarajevu, Tuzli in druge organizirale društva Slovencev in njihovih potomcev. Temeljni cilj teh društev je bil zagotoviti Slovincem golo preživetje oziroma priskrbeti humanitarno pomoč, druga naloga pa je bilo druženje zaradi ohranjanja jezika in običajev ter širšega spoznavanja kulturnih, gospodarskih, zgodovinskih tradicij slovenskega naroda. Del Slovencev je kljub nečloveškim razmeram (še zlasti v obleganem Sarajevu) vztrajal v BiH, drugi so reševali svoja življenja z begom iz BiH in jo večinoma tudi za stalno zapustili.

V knjigi prikazane osebne zgodbe se dotikajo najrazličnejših ravni: od reševanja osnovnih eksistencialnih vprašanj Slovencev ob prihodu v BiH, snovanja družin in s tem povezane problematike nastajanja mešanih zakonov, čuta za vzdrževanje in vzpodbujanje zavesti o pripadnosti k slovenski skupnosti ali odsotnosti le-tega, poklicnega in družbenega uveljavljanja v novem okolju itd. Pred vsemi Slovenci pa je bilo ob prihodu obdobje prilagajanja, ki so ga nekateri očitno preživljali nekam neopazno, ne posebej travmatično, drugi pa se do konca življenja niso uspeli zakoreniniti v novem okolju in so hrepeneli po prvotni domovini. Še zlasti za starejša obdobja velja, da so se Slovenci ob prihodu znašli ne samo v popolnoma tujem, ampak tudi neznanem svetu.

Kot je razvidno iz povedanega, je knjiga napisana na temelju samorefleksivnega metodološkega pristopa, ko torej pripovedujejo Slovenci sami o sebi. Ta pristop pa je v zaključnem delu nadgrajen s pripovedmi pripadnikov t. i. konstitutivnih narodov, živečih v BiH. Upoštevani so pričevalci iz vseh treh temeljnih narodnostnih entitet - Bošnjakov, bosanskih Srbov in bosanskih Hrvatov. V vrsti teh pričevanj gre morda izpostaviti zapis dolgoletnega sarajevskega novinarja Gojka Berića, bosanskega Srba, ne samo zaradi velike naklonjenosti do Slovencev (pomenljiv je že naslov njegovega članka *Skinimo kapu našim Slovincima*), temveč tudi zaradi sposobnosti samokritične refleksije v razmerah vojaškega obleganja Sarajeva v zadnji vojni, ki so ga več let izvajali njegovi sonarodnjaki.

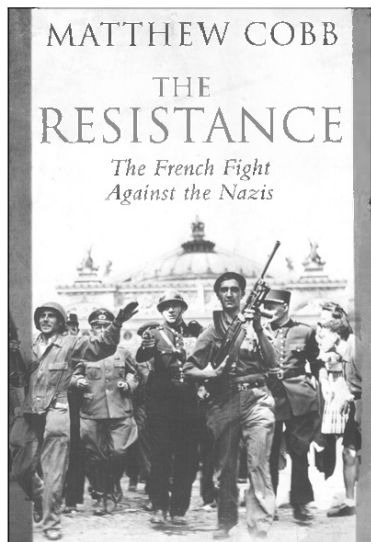
Na koncu naj poudarimo, da je delo o Slovencih v BiH izjemno berljivo, k čemur je nedvomno mnogo prispevalo dejstvo, da prinaša zgodbe, ki jih je pisalo življenje samo, ne nazadnje tudi življenje avtorice in njene družine. Izrecno pa je treba poudariti, da je avtorica ne glede na naravo virov, katerih skupni imenovalec so predvsem osebne in družinske zgodbe, uspela z domišljenim razvrščanjem spominov in pričevanj ter lastnih krajših veznih besedil oblikovati notranje koherentno in precej celovito zgodovinsko podobo slovenske prisotnosti v BiH. Izpovednost in dokumentarnost knjige sta dodatno pridobili na izrazni moči z objavo okoli tristo fotografij, torej najbolj neposrednih dokazov zgodovinske navzočnosti

Slovencev v BiH. Delo je vsekakor zanimivo za Slovence in njihove potomce v bosansko-hercegovski prostoru kot tudi za Slovence v Sloveniji, ki to tematiko poznajo razmeroma slabo.

Vida Deželak Barič

Matthew Cobb: The Resistance: the French Fight Against the Nazis. Založba Simon & Schuster, London 2009, 403 strani, ilustr.

V šestdesetih letih 20. stoletja, ko je bil avtor knjige *The Resistance: The French fight against the Nazis*, Matthew Cobb, zdaj profesor na Univerzi v Manchesteru, še deček, se je navdušil nad junaškimi dejanji francoskih upornikov in tistih Britancev, ki so jim pomagali pri osvobajanju okupirane Francije. Takrat je bil svet namreč še vedno pod vtisom vojnih dogodkov, v vojni zmagovalne države pa so na vse načine poudarjale svoje zmagoslavje in slavile vojne heroje. Zdaj so se časi spremenili in junaštvo upornikov je nekoliko zbledelo. Ne samo da se zaradi časovne distance ne govori več toliko o pogumu in požrtvovalnosti upornikov, temveč je zaradi novih podatkov pomen francoskega odpora tudi nekoliko izgubil na pomenu. Čeprav Cobb priznava pogum ljudi, ki so se borili za svojo svobodo, pa zagovarja mnenje, da so bili dosežki upornikov povsem obrobni in Zahodna Evropa ne bi bila osvobojena niti dan prej, če upora ne bi bilo. Nemškemu okupatorju se je bila namreč pripravljena upreti le manjšina francoskega prebivalstva - v upor sta bila vpletena manj kot 2 odstotka prebivalcev oziroma manj kot 500.000 ljudi. Vzrok za to je bila nekakšna brezbržnost in politična delitev Francozov, okrutna povračila nemškega okupatorja, ki so sledila večini akcij upornikov, pa so dosegla svoj namen in odvrnila ljudi od upora. Komunistična partija Francije v prvih letih vojne na primer v upor ni igrala nobene vloge, saj je Moskva s Hitlerjem podpisala pogodbo o nenapadanju. Šele po Hitlerjevem napadu na Rusijo je Stalin ukazal napad. V drugi polovici leta 1941 so tako člani komunistične partije začeli izvajati atentate na nemške okupatorje, vendar je bil rezultat njihovih slabo pripravljenih akcij strašen - vsega skupaj je bilo do jeseni 1941 ubitih le 15 Nemcev, v povračilo pa je bilo v naslednjem letu usmrčenih 814 talcev.

Matthew Cobb, ki je dvajset let preživel v Parizu, na podlagi obširne literature, številnih arhivskih virov in pričevanj še živečih upornikov v enajstih poglavjih, ki si sledijo po kronološkem dogajanju, v zelo živem pripovednem slogu predstavi čas nemške okupacije od kapitulacije Francije junija 1940 pa vse do posledic druge svetovne vojne.